

**ՇԱՐԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ ԵՎ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ՇՈՒՐՁ**

Բանասիր. գիտ. թեկնածու Լ. Գ. Թեյյան

Բանալի բառեր: Շարահյուսական կապակցություն, համաձայնություն, խնդրառություն, առդրություն, հարաբերակցություն, ենթակա, ստորոգյալ, որոշիչ, հատկացուցիչ, բացահայտիչ, կապ, կապվող բառ:

Ներածական դիտողություններ: Կապակցությունը որպես լեզվաբանական իրակություն հատուկ է բաղադրվելու հատկությամբ օժտված բոլոր միավորներին՝ հնչյուններ, ձևույթներ, բառեր, նախադասության, բառակապակցության ու դարձվածքների անդամներ, նախադասություններ՝ որպես դրանց «գծային հաջորդականության, շարակարգային հարաբերակցության, իմաստային (իմաստային-կառուցվածքային) փոխհարաբերակցության արտահայտություն...»¹: Շարահյուսական մակարդակում կապակցությունը բառերի (լայն առումով՝ բառակապակցության ու նախադասության անդամների), նախադասությունների (բարդ նախադասության կազմիչների) բաղադրման ու հարաբերակցման դրսևորումների ամբողջությունն է:

Շարահյուսության ոլորտում գործառող միավորների կապակցելիական հնարավորություններն ու դրանց կապակցման օրինաչափությունները փոխալայմանավորված են այդ միավորների իմաստային, քերականական ու կառուցվածքային բնութագրիչներով, ուստի և դրանց ամբողջական քննությունը շարահյուսության հիմնական առարկան է. շարահյուսությունը բառի բուն իմաստով ուսմունք է կապակցության մասին: «Կառուցել նախադասությունը նշանակում է կյանք ներարկել բառերի ամորֆ զանգվածին՝ հաստատելով դրանց միջև շարահյուսական կապերի համակցություն,

¹ Հ. Զ. Պետրոսյան, Հայերենագիտական բառարան, Ե., 1987, էջ 295:

և հակառակը, հասկանալ նախադասությունը նշանակում է քեզ համար պարզել այդ կապերի համակցությունը, որոնք միավորում են նրա մեջ մտնող բառերը »²:

Բնականաբար, արդի հայերենի շարահյուսական ավանդույթի մեջ նույնպես կարևոր տեղ են զբաղեցնում կապակցության եղանակների ու միջոցների, դրանց դրսևորումների ու փոխառնչությունների հարցերը: Եվ որոշ առումով բնական է նաև, որ շարահյուսության դասագրքերում, ձեռնարկներում, զանազան աշխատություններում շարահյուսական որոշ իրողությունների ու միավորների տարբեր մեկնաբանություններն ու գնահատումները տարբերություններ են ծնում նաև կապակցության եղանակների ու միջոցների ընդգրկման սահմանների և գործողության ոլորտների գնահատման հարցերում:

Այդ տարբերությունները որպես կանոն պայմանավորված են լինում քննության տարբեր հայեցակարգերով, ուսումնասիրողների տեսական տարբեր, երբեմն էլ անհրաժեշտ չափով չհիմնավորված պատկերացումներով, իսկ սրանք հաճախ բավարար հստակությամբ չեն լուսաբանվում վերը նշված աշխատանքներում: Ստորև ներկայացվող դիտարկումները փորձ են անդրադառնալու հենց այդ կարգի շարահյուսական մի քանի իրողությունների:

Շարահյուսագիտության, նաև հայ շարահյուսագիտության մեջ ավանդաբար առանձնացնում են կապակցության չորս կարգի դրսևորում (որ նշանակում է կապակցության ուսումնասիրության չորս հայեցակետ)՝ կապակցության տեսակ (համադասական, ստորադասական, ստորոգումային), կապակցության բնույթ (ենթակայական, ստորոգելիական, որոշային կամ վերադրային, խնդրային, պարագայական), կապակցության եղանակ (համաձայնություն, խնդրառություն կամ կառավարում, առդրություն), կապակցության միջոցներ (քերականական ձևեր, հարաբերիչ բառեր, շարադասու-

² Л. Теньер, Основы структурного синтаксиса, М., 1988, с. 23.

թյուն և հինչերանգ)³: Առայժմ մի կողմ թողնելով կապակցության միջոցները՝ փորձենք անդրադառնալ տարբեր տեսակի և բնույթի կապակցությունների և դրանց իրացմանը ծառայող կապակցության եղանակների հարաբերակցությանը:

1. Համաձայնություն: Ժամանակակից հայերենի քերականական աշխատություններում ընդունված է, որ համաձայնության եղանակով կապակցվում են ենթական ու ստորոգյալը և բացահայտիչն ու բացահայտյալը («կախում» պայմանական տերմինով անվանվող հարաբերության մասին խոսք կլինի ստորև): Ընդամիս լեզվաբանական գրականության մեջ համաձայնությունը համարվում է ստորադասական կապի եղանակ: Ռուսաց լեզվի քերականության հեղինակները համաձայնությունը սահմանում են հետևյալ կերպ. «Համաձայնությունը ստորադասական կապակցություն է, որն արտահայտվում է ստորադաս բառերի ձևերի նմանեցմամբ (уподоблением) գերադաս բառի ձևերին՝ սեռով, թվով և հոլովով կամ հոլովով և թվով կամ էլ միայն հոլովով և արտահայտում է բուն որոշչային հարաբերություններ՝ *новый дом, кто – то чужой, дом – башня, ясли – новостройка*»⁴:

Պետք է նկատել, որ ենթակայի և ստորոգյալի կապը ռուսագիտության մեջ կա՛մ համաձայնություն չի համարվում, կա՛մ այդպիսին է դիտվում վերապահությամբ: «Երբեմն որպես համաձայնություն է որակվում (ռուսերենում և այլ լեզուներում) երկկազմ նախադասության գլխավոր անդամների ձևային նմանեցումը: Մակայն համաձայնության հետ նույնացնելն այստեղ օրինաչափ չէ. քանի որ ենթակայի և ստորոգյալի կապը ստորադասական չէ, այդպիսի կապակցությունը կոչվում է համապատասխանեցում (*координация*)»⁵:

Հայերենագիտության մեջ համաձայնության՝ որպես կապակցության եղանակի գործողության ոլորտի հստակեցումը անմիջա-

³ Հմմտ., օրինակ, *Հ. Ա. Հարությունյան*, Կառավարումը ժամանակակից հայերենում, Ե., 1983, էջք 50-61:

⁴ Русская грамматика, М., 1980, с. 20:

⁵ Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990, с. 479.

բար պայմանավորված է ենթակայի և ստորոգյալի, ինչպես նաև բացահայտչի և բացահայտյալի կապակցության տեսակի գնահատումով: Երկու դեպքում էլ առկա են տարբերումներ: Նախ մի փոքր հանգամանորեն՝ ենթակայի և ստորոգյալի կապակցության մեկնաբանությունների մասին:

Թեև շարահյուսության բոլոր գործող դասագրքերում և ուսումնական ձեռնարկներում երկկազմ նախադասության կառուցվածքը ներկայացվում է որպես կառուցվածքային երկու կենտրոնների, այլ կերպ ասած՝ երկու հավասարաթեք գլխավոր անդամների և դրանց շուրջը համախմբված լրացական անդամների կապակցություն, այնուամենայնիվ այս պատկերացումը մեր շարահյուսագիտության մեջ միակ ընդունվածը չէ:

Հանրահայտ է Մ. Աբեղյանի տեսությունը, որի համաձայն՝ նախադասություն կամ խոսք կազմում են դիմավոր բայերը, իսկ մյուս անդամները (կամ խոսքի մասերը), ներառյալ ենթական, դիմավոր բայի լրացումներ են, այսինքն՝ գտնվում են նրա կառավարման տիրույթում: Մ. Աբեղյանի համակարգում կախման կամ ստորադասության հարաբերությունը ենթակայի և ստորոգյալի, ինչպես նաև բացահայտչի և բացահայտյալի հարաբերության դեպքում անվանվում է ներունակություն, և սա էլ, կարծում ենք, հետագայում հիմք է դառնում Աբեղյանին վերագրելու ենթակայի ոչ լրացական՝ գլխավոր անդամ համարելու տեսակետ, որն այնուամենայնիվ քերականական հայեցակետով այնքան էլ համոզիչ չի թվում: Այս առումով բավական հատկանշական են 1988 թ. «Բանբեր Երևանի համալսարանի» հանդեսում տպագրված՝ Ռ. Իշխանյանի և Է. Աղայանի բանավիճային հոդվածները, որոնցում հեղինակները, երկուսն էլ հիմնվելով Աբեղյանի շարահյուսական ուսմունքի վրա, հանգում են նախադասության կառուցվածքի վերլուծության հակադիր պատկերացումների: Ռ. Իշխանյանը փորձում է հիմնավորել, որ Աբեղյանի տեսության մեջ նախադասությունը ներկայացվում է որպես «միակենտրոն» միավոր՝ դիմավոր բայով արտահայտված միակ գլխավոր անդամով, մինչդեռ Է. Աղայանը նույն գրքից բերված քաղվածք-

ներից եզրակացնում է, որ «... նա (Աբեղյանը – Լ. Թ.) նախադասությունն ընդունում էր ո՛չ թե որպես միակենտրոն, այլ որպես երկկենտրոն և նույնիսկ եռակենտրոն համակարգ (ենթակա, ստորոգյալ և ստորոգում)»⁶:

Ընդունելով հանդերձ, որ ժամանակակից հայերենի քերականություններում (գոնե ուսումնակրթական ոլորտում) այժմ գերիշխողը ենթակայի և ստորոգյալի քերականական համարժեքության գաղափարն է, կարծում ենք նաև, որ հանիրավի անտեսվում կամ էլ հպանցիկ է ներկայացվում ենթակայի՝ բայի քերականական լրացում համարելու տեսակետը, որ, սովորական լինելով ընդհանուր լեզվաբանության մեջ և այսօր մեզանում էլ բավական արձագանքներ ունենալով⁷, հիմնականում շարունակում է ընկալվել որպես անընդունելի ավանդախախտություն: Սա բացատրվում է, կարծում ենք, մեր շարահյուսագիտության մեջ տասնամյակներ շարունակ իմացաբանական-տրամաբանական սկզբունքի գերակայության հանգամանքով:

Խնդիրը, ինչպես արդեն նշել ենք, նախադասության՝ որպես լեզվական հաղորդակցության հիմնական միավորի ընկալման ելակետն է և դրանով պայմանավորված՝ վերլուծության սկզբունքը: Մոտեցումների այս կարգի տարբերությունը հստակորեն ներկայացվել է դեռևս Լ. Տենիերի կողմից: «Ավանդական քերականությունը,- գրում է նա,- հենվելով տրամաբանական սկզբունքների վրա, ձգտում է բացատրել նախադասության մեջ սուբյեկտի և պրեդիկատի տրամաբանական հակադրությունը. սուբյեկտն այն է, որի մասին ինչ-որ բան է հաղորդվում, պրեդիկատը՝ այն, ինչ որ հաղորդվում է սուբյեկտի մասին.....: Այս պատկերացման մեջ պետք է տեսնել ոչ այլ բան, քան այն ժամանակների՝ Արիստոտելից մինչև Պոր Ռոյալ, վերապրուկը, երբ ամբողջ քերականությունը հիմնված

⁶ Է. Բ. Աղայան, Նախադասության մասին // «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1988, հ. 1, էջ 62:

⁷ Տե՛ս, օրինակ, Յ. Բ. Առաջ, Предмет и основные понятия структурального синтаксиса, Е., 1968: Դ. Գյուլգասյան, Գրական արևելահայերենի քերականության հիմունքներ, Ե., 2016 և այլն:

էր տրամաբանության վրա»⁸: Նախադասության կառուցվածքային կենտրոնը, ըստ Տենիերի, բայական հանգույցն է, և ենթական մեկն է կառուցվածքային առումով բայից կախման մեջ գտնվող գործորդներից (ակտանտներից): Ենթական և ստորոգյալը կառուցվածքային համարժեք կենտրոններ համարելը, ըստ Տենիերի, «նշանակում է, որ նախադասության անդամներից մեկին տրվում է անհամաչափ կարևորություն, որը չի արդարացվում զուտ լեզվաբանական որևէ փաստարկով» (ընդգծումը՝ բնագրում – Լ. Թ.):

Մեր քերականագիտության մեջ ենթակայի և ստորոգյալի ըմբռնման և ընդհանրապես նախադասության տեսության հարցերում քննության հայեցակետի կարևորությունն ընդգծվում է մասնավորապես Գ. Ջահուկյանի կողմից: Նախադասության անդամների փոխհարաբերությունները քննելիս նա անհրաժեշտ է համարում տարբերել օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ, այլ տերմինով՝ հաղորդային և հաղորդակցային մակարդակները: Առաջին դեպքում «բայ-ստորոգյալը օբյեկտիվորեն հանդես է գալիս որպես առարկաների հարաբերության դրսևորում, և քանի որ առարկաները տվյալ նախադասության մեջ հանդես են գալիս հենց տվյալ հարաբերությամբ, ուստի և բայ-ստորոգյալը դառնում է յուրատեսակ կենտրոն....: Երկրորդ դեպքում որպես նախադասության կենտրոն հանդես է գալիս այսպես կոչված ենթական՝ մտքի այն առարկան, որը խոստովի ուշադրության կենտրոնում է, և որին վերագրվում է որևէ հատկանիշ (լայն առումով) իբրև ստորոգյալ»¹⁰:

Այսպիսով՝ «...ենթական հաղորդակցային առումով կենտրոնական անդամ է, հաղորդային առումով՝ դիմավոր բայով արտահայտված հարաբերության կողմերից մեկը, այսինքն՝ բայական արժույթի մի դրսևորումը, հետևաբար դիմավոր բայի համեմատությ-

⁸ Л. Теньер, նշվ. աշխ., էջ 118:

⁹ Նույն տեղում, էջ 119-120:

¹⁰ Գ. Բ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Ե., 1974, էջ 333:

յամբ լրացական անդամ»¹¹: Այսուհանդերձ, նախադասության կա-
դապարային բնութագիրը ներկայացնելիս Գ. Ջահուկյանը կարծես
թե միաժամանակ հաշվի է առնում այս երկու՝ օբյեկտիվ լեզվա-
կառուցվածքային և սուբյեկտիվ (հաղորդակցային) մակարդակները
և անհրաժեշտ է համարում միացնել «ենթակայի և ստորոգյալի
քննությունը՝ նկատի առնելով, որ նրանք իրար նկատմամբ գրա-
վում են երկակի դիրք, և չի կարելի մեկը համարել գլխավոր, մյուսը՝
լրացական անդամ»¹²:

Ստացվում է այնպես, որ ավանդական քերականություննե-
րում կապակցության ստորոգումային անվանվող տեսակը կա-
պակցման եղանակի առումով երկակի դրսևորում ունի. եթե հաշվի
ենք առնում ենթակայի և ստորոգյալի հարաբերության լեզվակա-
ռուցվածքային հայեցակետը, ապա ենթական պետք է համարվի
դիմավոր բայի կողմից քերականորեն կառավարվող անդամ, սա-
կայն դրանց միջև առկա կախման յուրահատուկ բնույթը (Աբեղյանի
կողմից «ներունակություն» կոչվող), որն արտահայտվում է դիմա-
թվային համապատասխանության ձևով, հատուկ է համաձայնու-
թյանը: Այս առումով ընդունելի պիտի համարել Հ. Հարությունյանի
այն եզրահանգումը, թե «Ենթակայի և ստորոգյալի կապակցու-
թյունը այլ բնույթի կապակցություններից տարբերվում է նրանով, որ
այստեղ միաժամանակ գործում են կապակցության երկու եղանակ՝
համաձայնություն և կառավարում (միայն հոլովական)»¹³:

Համաձայնության գործողության ոլորտում դիտարկվող մյուս
հարաբերությունը բացահայտիչ- բացահայտյալ կապն է, որի մեկ-
նաբանությունը ևս տարակարծությունների առիթ է տվել: Մանրա-
մասների մեջ չխորանալով՝ նշենք, որ որոշ քերականներ բացահայ-
տիչը նախադասության ինքնուրույն լրացական անդամ չեն համա-
րում կամ այդպիսին են համարում որոշակի վերապահումներով,
իսկ բացահայտչի և բացահայտյալի՝ միևնույն քերականական

¹¹ Նույն տեղում, էջ 340:

¹² Նույն տեղում:

¹³ Հ. Ա. Հարությունյան, նշվ. աշխ., էջ 102:

հատկանիշներով օժտված լինելը դիտում են ոչ թե որպես համաձայնության, այլ նույն գերադասի կողմից թելադրված խնդրառական կապի դրսևորում¹⁴:

Համաձայնության եղանակով անխառն ստորադասական հարաբերություն, ինչպես և ընդունված է լեզվաբանական գրականության մեջ, արտահայտվում է հատկապես որոշչային (լայն առումով՝ մականվանական) հարաբերությամբ կապված եզրերի միջև: Այս իրողությունը, ինչպես հայտնի է, գործում էր հին հայերենում (թեև զգալի շեղումներով) և բնորոշ չէ արդի հայերենին (որոշ կայուն կամ քարացած ձևեր կարելի է մատնանշել՝ *մեծավ մասամբ, մեծավ ուրախությամբ, միով բանիվ, մեծի տանն* և այլն): Մերօրյա քերականական աշխատանքներում գոյականի և նրա մականուն լրացումների (որոշչի և հատկացուցչի) կապակցությունը նույնպես միանշանակ չի գնահատվում:

Այս մասին խոսք կլինի ստորև, իսկ այստեղ հարկ ենք համարում անդրադառնալ ժամանակակից հայերենում որոշչի և որոշյալի կապակցության մի առանձնահատուկ դրսևորման, որը հետազոտողների կողմից սովորաբար ընդունվել է որպես համաձայնության մի տեսակ (Մ. Աբեղյան, Վ. Առաքելյան, Մ. Ասատրյան և այլք), Ռ. Իշխանյանի կողմից՝ առդրության մի դրսևորում, իսկ Արտաշես Սարգսյանը մեր կարծիքով բավական հիմնավորված առաջարկ է անում՝ առանձնացնել այն որպես կապակցության ինքնուրույն եղանակ ¹⁵: Խոսքը վերաբերում է քերականական այնպիսի կապակցությանը, որի դեպքում իմաստակառուցվածքային որոշակի դասերի մեջ խմբավորվող որոշիչները կապակցվում են հոգնակի (բազմազան, մեծ-մեծ, հարյուրավոր, տասնյակ, բոլոր և այլն) կամ եզակի (ամեն, յուրաքանչյուր, ամեն մի, որևէ, ամբողջ և այլն) որոշյալների հետ: Կապակցման այս տեսակը մի կողմից իրապես առնչ-

¹⁴ Տե՛ս, օրինակ, *Ա. Ե. Խաչատրյան*, Բացահայտչի գնահատման շուրջը // «*Բանբեր Երևանի համալսարանի*», 1979, 1, էջ 125-135: *Ս. Վ. Գյուլբուդաղյան*, Ժամանակակից հայոց լեզու, Ե., 1988, էջ 159-172:

¹⁵ *Ա. Սարգսյան*, Ժամանակակից հայերենի շարահյուսական կապակցման մի եղանակի մասին // «*Լեզու և լեզվաբանություն*», 2015, հ. 1-2, էջ 35-45:

վում է համաձայնությանը, քանի որ կապակցվող եզրերը ակներևաբար համապատասխանում են թվի քերականական կարգի շրջանակում, մյուս կողմից էլ առկա է կառավարման եղանակին բնորոշ՝ եզրերից մեկի թելադրանքով մյուսի որոշակի ձևավորում (տվյալ դեպքում՝ եզակի կամ հոգնակի թվով): Միայն թե այս դեպքում, ի տարբերություն կառավարման, թելադրող եզրը ոչ թե քերականորեն գերադասն է (որոշյալը), այլ ստորադասը (որոշիչը): Այնպես որ «կախում» անվանումը, որ, հետևելով Ռ. Իշխանյանի տերմինաբանությանը, կապակցման այս եղանակի համար առաջարկում է Ա. Սարգսյանը, պետք է հասկանալ «հակառակ նշանով»: Այս նկատառումով, կարծում ենք, արժե մտածել երևույթի առավել հաջող տերմինավորման մասին:

2. Խնդրառություն և առդրություն: Շարահյուսական կապակցության եղանակներից խնդրառությունը (կառավարումը) մեզանում կարծես թե ավելի մեծ ուշադրության է արժանացել այն համակողմանիորեն և բավականաչափ հիմնավոր կերպով ուսումնասիրվել է Հ. Հարությունյանի վերը հիշատակված աշխատության մեջ: Խնդիրը տեսական բավական լայն ընդգրկում ունի. մեզ հետաքրքրում են, սակայն, մի քանի մասնավոր հարցեր, որոնք առնչվում են խնդրառության և առդրության գործողության ոլորտների՝ արդի քերականական աշխատանքներում և դասագրքերում ներկայացված տարբեր պատկերացումներին:

Կարծում ենք, որ կապակցման խնդրառության եղանակի գործողության ոլորտը հանիրավի ընդարձակվում է, եթե նրանում դիտարկվում են գոյականով և կապային կառույցներով արտահայտվող բոլոր կարգի լրացումների հարաբերությունները գերադաս (լրացյալ) անդամի հետ: Մեզանում այսօր առավել տարածված այս մոտեցմամբ գոյականական անդամի լրացումներից հատկացուցչի և գոյականով արտահայտված որոշչի կապը գերադաս անդամի հետ բոլոր դեպքերում համարվում է խնդրառական (Մ. Ասատրյան, Ռ. Իշխանյան, Ս. Գյուլբուդաղյան և այլք): Որոշիչ-որոշյալ կապակցությունը առդրությանն է հատկացվում միայն ածականով, ածա-

կանական դերանվամբ, թվականով, դերբայով, մակբայով արտահայտված որոշիչների դեպքում, իսկ հատկացուցիչ-հատկացյալի առդրական կապն ընդհանրապես մերժվում է:

Մեզ թվում է, որ կապակցության եղանակներից մեկի՝ խնդրառության այս կարգի լայն մեկնաբանությունը արդարացված չէ և որոշակիորեն հակասում է հենց խնդրառության կամ կառավարման բուն գաղափարին: Դժվար է, օրինակ, կապակցական տարբերություն տեսնել *ոսկի մատանի* և *ոսկյա մատանի* բառակապակցությունների միջև:

Եթե խնդրառության էությունը լրացական անդամի՝ գերադասի իմաստային կամ քերականական հատկանիշներով թելադրված ձևավորումն է, ապա խնդրառական կապ կարող է առկա լինել միայն բայանուն կամ ընթացային իմաստ արտահայտող գոյականների և դրանց հոլովական կամ կապային լրացումների միջև, ինչպես՝ *խոնարհում հերոսներին, այցելություն ծնողներին, փախուստ իրականությունից, մահ թշնամուն, հավատ մարդու նկատմամբ* և այլն: Իմաստային այսպիսի սահմանափակում չունեցող լրացյալ գոյականի և դրա գոյական լրացման կապը, անկախ վերջինիս հոլովական կամ կապային արտահայտությունից, առդրական է, ինչպես՝ *ուսուցիչ Հակոբյան, ոսկի մատանի, քար սիրտ, պատի ժամացույց, բրդից վերարկու, ակով մատանի* և այլն: Հարցն այդպես է ներկայացնում նաև Հ. Հարությունյանը. «Այսպիսով, կառավարումն իբրև կապակցության եղանակ գործում է ենթակայական, ստորոգելիական, խնդրային և պարագայական բնույթի հարաբերություններում, կառավարում առկա չէ որոշչային բնույթի հարաբերություններում, և գոյականի հոլովաձևերով կամ կապով և հոլովաձևով արտահայտված որոշիչները լրացյալին կապվում են հոլովական կամ հոլովակապային առդրությամբ»¹⁶: Հարկ է ընդգծել, որ «որոշչային բնույթի» հարաբերություններն ընդգրկում են նաև հատկացուցիչ-հատկացյալ հարաբերությունը. հատկացուցիչը, ունենալով կայուն հոլովական ձևավորում (անհոդ տրական), թելադրված է լինում ոչ

¹⁶ Հ. Ա. Հարությունյան, նշվ. աշխ., էջ 102:

թե գերադաս գոյականի քերականական կամ իմաստային հատկությամբ, այլ գոյականի ընդհանուր խոսքիմասային նշանակությամբ, և բոլոր գոյականները (նաև գոյականաբար գործածված բառերը) կարող են ստանալ հատկացուցիչ լրացում:

Վերջինս իր իմաստով հաճախ չի էլ տարբերակվում որոշից, և հնարավոր են լինում փոխադարձ փոխակերպումներ՝ *աշակերտի տետր - աշակերտական տետր, ամռան արև - ամառային արև* և այլն: Գ. Ջահուկյանը հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցությունը համարում է գոյականական շարույթի տարասեռ կադապարի դրսևորում, «համամակարդակային միջկադապարման տիպական օրինակ...., որ հանդես է գալիս սովորական որոշիչ-որոշյալ կապակցության փոխարեն»¹⁷: Հիշենք, որ Մ. Աբեղյանի համակարգում ևս այդ լրացումները չեն տարբերակվում և կոչվում են ընդհանուր մականուն անվամբ:

Հատկացուցչի և հատկացյալի կապակցման եղանակը երկակի մեկնաբանության առարկա կարող է դառնալ այն դեպքում, երբ այդ կապակցությունը սերում է «անցողական բայ+տրական հոլովով լրացում» կադապարից, այսինքն հատկացյալը բայանուն գոյականների իմաստային խմբին է պատկանում, ինչպես՝ *շենքի կառուցում, գրքի ընթերցում, հարցի լուծում* և այլն: Այս կարգի կապակցությունները, ըստ Հ. Հարությունյանի, կարելի է վերլուծել տարբեր տեսանկյուններից. գուտ ձևային մոտեցումով (մակերեսային կառուցվածք) դրանց բաղադրիչների միջև առկա է որոշչային հարաբերություն, և կապակցության եղանակն էլ հոլովական առդրությունն է, մինչդեռ, խորքային կառուցվածքի հաշվառումով, «....անցողական բայերին համապատասխան բայանուն գոյականները իրենց իմաստի պահանջով ենթադրում են գոյականով լրացում և առնում են միայն այնպիսի գոյականներով արտահայտված լրացումներ, որոնք բնորոշ են նաև համապատասխան բայերին, այսինքն՝ առկա է բառերի իմաստների կապակցելիությամբ պայմանավորված սահ-

¹⁷ Գ. Բ. Ջահուկյան, Շարահյուսական ուսումնասիրություններ, Ե. 2003, էջ 22:

մանափակություն»¹⁸, ուստի և կապակցության եղանակն այս դեպքում կարելի է համարել կառավարումը:

Այսպիսով, որոշ վերապահումներով հանդերձ, կարելի է ընդունել, որ որոշչային (ներառյալ հատկացուցիչը) հարաբերությամբ կապված լրացում-լրացյալների կապակցության բնորոշ եղանակը առողջությունն է:

Վերադառնալով խնդրառության եղանակին՝ կարևոր ենք համարում անդրադառնալ դրա շրջանակում գործառող մեկ այլ՝ կապի և կապվող բառի (կապի խնդրի) կապակցության մեկնաբանություններին: Կապակցության եղանակի հարցն այստեղ կարծես թե առարկություններ չի հարուցում, սակայն լիակատար համաձայնություն չկա ստորադասական կապի ուղղվածության մեկնաբանության խնդրում: Գերիշխող տեսակետն այն է, որ կապային կապակցության գերադաս՝ կառավարող (խնդրառու) եզրը կապն է, իսկ կապվող բառը (կապի խնդիրը) ստորադաս եզրն է: Գ. Ջահուկյանն այս մասին գրում է. «Ընդհանուր առմամբ կապի խնդրի հոլովաձևը պայմանավորված է կապի խնդրառությամբ, կապի գործածությունը՝ նրա խնդրի՝ նախադասության մեջ ունեցած դերով կամ այլ բառերի խնդրառությամբ, այսինքն՝ խնդրի հոլովն այս դեպքում ունի ներքին, կապը՝ արտաքին պայմանավորվածություն»¹⁹: Հ. Հարությունյանի կարծիքով էլ «Կապվող բառի քերականական ձևը պայմանավորվում է կապի պահանջով, և գոյական+կապ վերլուծական շարահյուսությամբ կապը հանդես է գալիս որպես քերականորեն գերադաս բառ»²⁰:

Կապային լրացումների ձևավորման և կիրառության նման մեկնաբանությունը, կարծում ենք, առավել ընդունելի է, սակայն լեզվաբանության մեջ արտահայտվել է նաև այն տեսակետը, ըստ որի՝ նյութական իմաստից զուրկ խոսքի մասը՝ կապը, չի կարող քերականական գերիշխանություն ունենալ նյութական իմաստով

¹⁸ Հ. Հարությունյան, նշվ. աշխ., էջ 240:

¹⁹ Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, էջ 324:

²⁰ Հ. Հարությունյան, նշվ. աշխ., էջ 288:

օժտված խոսքի մասի նկատմամբ: Այս մոտեցումը մեզանում առավել հետևողաճանաչող ենթակայացվել է Ս. Աբրահամյանի կողմից: «Այն հանգամանքը, -գրում է նա,-որ կապն առանց կապվող բառի չի գործածվում, և դրանք միշտ հանդես են գալիս միաժամանակ, ոչ թե կապի գերադաս լինելու և նրա խնդրառության ապացույց է, այլ ճիշտ հակառակը, կապի ստորադաս, սպասարկու դերի արտահայտություն է, պայմանավորված է այն բանով, որ կապը կարող է գործածվել միայն այն դեպքում, երբ անհրաժեշտ է այս կամ այն բառի քերականական հարաբերությունն արտահայտել գերադաս անդամի (մեծ մասամբ ստորոգյալի, մասամբ այլ անդամների) նկատմամբ»²¹: Այս հիմնավորմամբ էլ նա փաստորեն մերժում է «կապի խնդրառություն», «կապի խնդիր» հասկացությունները (թեև որոշ վերապահությամբ ընդունում է «կապի հոլովառությունը»):

Այս դիտարկումներն, անշուշտ, կարելի է շարունակել: Մասնագիտական տարբեր մեկնաբանություններ ու գնահատումներ բնականորեն առկա են առհասարակ հայերենի շարահյուսական կառուցվածքի նկարագրության, մասնավորապես, ինչպես վերնում էլ փորձեցինք ներկայացնել, շարահյուսական միավորների կապակցական առանձնահատկությունների, դրանց կապակցման տեսակների, բնույթի ու եղանակների փոխառնչությունների հարցերում, և դրանց լուսաբանումը, կարծում ենք, օգտակար կարող է լինել և՛ գիտական, և՛ հատկապես ուսումնամեթոդական նկատառումներով:

Եզրակացություններ: 1. Արդի հայերենի շարահյուսությանը նվիրված մասնագիտական գրականության մեջ շարահյուսական կապակցության եղանակների (համաձայնություն, խնդրառություն,

²¹ Ս. Գ. Աբրահամյան, Չթեքվող խոսքի մասերը և նրանց բառական ու քերականական հատկանիշների փոխհարաբերությունը ժամանակակից հայերենում, Ե., 1965, էջ 343:

առդրություն, «կախում») հարաբերակցության, այսինքն՝ դրանց գործողության ոլորտների բաշխվածության հարցը միասնական մեկնաբանության չի արժանացել: Դա պայմանավորված է կապակցվող միավորների բնույթի, դրանց միջև առկա քերականական հարաբերության տարբեր գնահատումներով:

2. Սույն հոդվածը այդ կարգի մի քանի կապակցությունների (ենթակա-ստորոգյալ, բացահայտիչ-բացահայտյալ, որոշիչ-որոշյալ, հատկացուցիչ-հատկացյալ, կապ-կապվող բառ) կապակցման եղանակների մեկնաբանության տարբերությունները ներկայացնելու և դրանք մասնագիտորեն գնահատելու մի փորձ է:

Ключевые слова: синтаксическая связь, согласование, управление, примыкание, соотношения, подлежащее, сказуемое, определение, предлог /послелог /.

Л. Г. Телян - К вопросу о соотношении синтаксических единиц и видов синтаксической связи. - В специальной литературе, посвященной синтаксису современного армянского языка, нет единого подхода к интерпретации вопроса соотношений видов синтаксической связи / согласование, управление, примыкание, «зависимость»/, т. е. распределения сфер их действия. Это обусловлено разными оценками характера соединяющихся единиц и особенностей их синтаксической связи.

Настоящая статья – опыт представления различий в интерпретации нескольких таких конструкций / подлежащее-сказуемое, определение-определяемое, предложно – послеложная конструкция/.

Keywords: syntactic connection, agreement, control, adjacency, relations, subject, predicate, definition, preposition/afterword.

L. G. Telyan - To the question of the relation between syntactic units and types of syntactic connection. - In the special literature devoted to the syntax of the modern Armenian language, there is no unified approach to the interpretation of the issue of the ratio of the types of syntactic connection (agreement, control, adjacency, "dependence"), i.e. the distribution of their spheres of action. This is due to different assessments of the nature of the connecting units and the peculiarities of their syntactic connection.

The present article is an experience in presenting the differences in the interpretation of several such constructions (subject-proposal, definitional-definitive, prepositional-postpositional construction).